

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراند تئوری)^۱

رویا موفق^۲؛ نوروز هاشم زهی^۳؛ ماندانا صنیعی^۴؛ رحمت حاجی مینه^۵

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۰۷

چکیده

ایران و تاجیکستان، اشتراکات فراوانی در عرصه‌های مختلف دارند؛ این امر باعث شده همگرایی این دو کشور، در همه امور، دارای اهمیت باشد. از سویی، همراه ساختن تاجیکستان با سیاست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ایران، نیازمند افزایش قدرت نرم، پذیرش سیاست‌ها و مواضع ایران در میان افکار عمومی و نخبگان تاجیکستانی است. یکی از راهکارهای افزایش همگرایی، استفاده بهینه از دیپلماسی رسانه‌ای است. از این رو، پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که دیپلماسی رسانه‌ای چگونه می‌تواند همگرایی این دو کشور را افزایش دهد؟ این پژوهش به روش کیفی و از طریق مصاحبه با ۱۲ نفر از صاحب‌نظران رسانه‌ای که حداقل دو سال در تاجیکستان زندگی کرده‌اند، انجام شده است. همچنین اعتباربخشی یافته‌ها به وسیله باورپذیر کردن گزینشی صورت گرفته است. براساس یافته‌های پژوهش، عوامل تأثیرگذار بر دیپلماسی رسانه‌ای عبارت‌اند از: الف- عوامل علی: قرابت‌های فرهنگی و زبانی، آداب و رسوم، عوامل سیاسی داخلی و خارجی؛ ب- عوامل میانجی: ژئوپلیتیک، همکاری‌های بین‌المللی و عوامل اقتصادی؛ و ج- عوامل زمینه‌ای: نگرانی‌های امنیتی، وحدت دینی و آمادگی نظامی. لزوم اتخاذ رویکرد جدید در عرصه فرهنگی، دیپلماسی رسانه‌ای فعال و هوشمندانه، شناسایی اقوام و اشتراکات مردمی، احترام به حاکمیت تاجیکستان و در نهایت، سرعت عمل رسانه‌ها در تقویت روابط بین دو کشور، ازجمله نتایج این پژوهش هستند.

واژه‌های کلیدی

دیپلماسی رسانه‌ای، همگرایی، ایران، تاجیکستان.

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. دکتری علوم ارتباطات، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
rmovaffagh2003@yahoo.com

۳. استادیار گروه علوم اجتماعی و ارتباطات، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
no_hashemzahi@yahoo.com

۴. استادیار، گروه علوم ارتباطات، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
mandanasanee@yahoo.com

۵. دانشیار روابط بین الملل، گروه حقوق، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
r.hajimineh@gmail.com

مقدمه

امروزه، سیاست خارجی کشورها به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده در نظام بین‌المللی، تحت تأثیر تحولات شگرف در عرصه ارتباطات قرار گرفته؛ چنانکه «دیپلماسی رسانه‌ای» به‌عنوان یکی از شاخه‌های اصلی فعالیت‌های دستگاه دیپلماسی و سیاست خارجی پدیدار شده است. تأثیر رسانه‌ها در حوزه سیاست خارجی و دیپلماسی آن‌چنان عظیم و غیرقابل انکارناپذیر است که هرگونه تردید یا تأخیری در به‌کارگیری و استفاده از آن‌ها لطمات جبران‌ناپذیری بر منافع ملی کشور می‌گذارد، بنابراین کشورها برای افزایش «قدرت جهانی» و ارائه تصویری بهتر از خود باید ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای خود را ارتقا دهند. در این راستا بهره‌گیری از این ابزار برای جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای از اهمیت بسزایی برخوردار است و لازم است تا به‌درستی در خدمت دیپلماسی قرار گیرد. در بین کشورهای منطقه، تاجیکستان به خاطر اشتراکات فرهنگی، تاریخی، هنری و تعاملات فراوانی که با جمهوری اسلامی ایران دارد، در سیاست خارجی و دیپلماسی از شرایط خاصی برخوردار است (خبرگزاری آنا، ۲۰۲۳). از طرفی با توجه به چالشی بودن روابط دو کشور در زمان‌های مختلف، لازم است تا دیپلماسی رسانه‌ای خلأهای سیاسی، فرهنگی، امنیتی و اقتصادی را پر نموده و برای آن راهبردی در جهت هم‌گرایی روابط بین دو کشور، تدوین کند. این تحقیق با توجه به اهمیت دیپلماسی رسانه‌ای ایران در تاجیکستان به بررسی علل یا چالش‌ها، فرصت‌ها، آسیب‌ها، پیامدها و راهبردها پیش روی دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران در قبال تاجیکستان پرداخته تا بتواند پیشنهادهایی در جهت تعامل و هم‌گرایی بیشتر دو کشور ارائه کند. بنابراین، سؤال اصلی این پژوهش این است که جمهوری اسلامی ایران برای بهبود روابط خود در دیپلماسی رسانه‌ای چه رویکردهایی را برای هم‌گرایی با تاجیکستان پیگیری می‌کند؟

پژوهش حاضر با استفاده از نظریه‌های هم‌گرایی و دیپلماسی رسانه‌ای با در نظر گرفتن شرایط موجود و نقش دیپلماسی رسانه‌ای در مدیریت و بهبود سیاست خارجی، توسعه منافع ملی، مدیریت افکار عمومی و نخبگانی، به بررسی ضرورت‌ها، راهکارها و رویکردهای دیپلماسی رسانه‌ای ایران در راستای هم‌گرایی با تاجیکستان با توجه به نظرات کارشناسان حوزه، می‌پردازد.

پیشینه پژوهش

برای بررسی پیشینه این پژوهش با دودسته از منابع مواجه هستیم؛ نخست: منابعی که در روابط ایران و تاجیکستان در جهت همگرایی مطرح هستند از آن جمله می‌توان به:

«روابط آشفته ایران با افغانستان و تاجیکستان: همسویی مرکب»، نوشته: فرد لائوسون و ماتئو لگرنزی، ۲۰۲۳، است. پژوهشگر پیامدهای بازگشت به قدرت طالبان را برای سه کشور یادشده بررسی کرده است. این پژوهش با استفاده از نظرات صاحب‌نظران و بررسی نظریات موجود به تحلیل شرایط امنیتی بین سه کشور پرداخته و پیامد سیاست‌های اتخاذ شده دولت‌های افغانستان، ایران و تاجیکستان را در جهت تقویت همگرایی در جهت بهبود روابط این سه کشور و ازجمله ایران و تاجیکستان را بررسی کرده است.

«تحلیل و بررسی علل همگرایی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجیکستان» نوشته جواد مؤمنی و همکاران (۱۴۰۱). این پژوهش باهدف شناخت عوامل همگرایی بین دو کشور نوشته شده است و در آن اشتراکات فراوانی ازجمله اقتصاد و سرمایه‌گذاری، قرابت زبانی، پیوند دیرینه فرهنگی نژادی، علقه‌های دینی و تاریخ مشترک میان این دو کشور عامل همگرایی دانسته شده است.

«تأثیر ژئوپلیتیک بر رفتار دولت در تاجیکستان» نوشته حمید حکیم (۱۴۰۰). پژوهشگر بحران‌زا بودن عوامل ژئوپلیتیک، ایجاد و تداوم تنش را عامل بی‌ثباتی و ناامنی در تاجیکستان می‌داند و آن را در عدم همگرایی این کشور با ایران توصیف می‌کند.

دوم: منابعی که مختصری به مباحث فرهنگی و رسانه‌ای بدون تفصیل پرداخته‌اند از جمله:

«روابط ایران با تاجیکستان: روندها و چشماندازها»، نوشته: فاطمه عصری سنگری، (۱۳۹۶). در این پژوهش مختصری به دیدگاه داخلی تاجیک‌ها در قبال ایران پرداخته شده است. پژوهشگر معتقد است تا به امروز، روابط فرهنگی و تاریخ مشترک مهم‌ترین مسائلی هستند که تاجیکستان را به ایران متصل کرده است. با این حال و به اعتقاد او، نزدیک بودن فرهنگ دو کشور، تضمینی برای ادامه روابط نزدیک سیاسی نخواهد بود ولی اشاره‌ای به رسانه‌ها و این‌که می‌تواند تأثیرگذار در همگرایی روابط باشد، نشده است.

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراندد تئوری)

«روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان؛ بستری‌های همگرایی و زمینه‌های واگرایی» نوشته: حبیب‌اله ابوالحسن شیرازی (۱۳۹۷). این پژوهش در مورد ارتباط ایران و تاجیکستان بر اساس پیوندهای تاریخی، فرهنگی و زبانی موجود میان دو کشور بررسی‌هایی را انجام داده است و این کشور را به‌عنوان تنها کشور فارسی‌زبان در آسیای مرکزی که وضعیت متمایزی با سایر کشورهای این منطقه دارد، نقد کرده و یادآور می‌شود که تاجیکستان از جمله مناطقی است که در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی ایران، اثرگذار است. این مقاله، ضمن شناسایی مهم‌ترین عوامل همگرایی و واگرایی پیش روی سیاست خارجی ایران به ارزیابی کلی از خط‌مشی‌های اتخاذ شده در تاجیکستان می‌پردازد. هرچند در این مقاله به مسائل فرهنگی در همگرایی روابط اشاره کرده ولی به رسانه و نقش دیپلماسی رسانه‌ای در همگرایی روابط دو کشور، اشاره نکرده است.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در هیچ‌کدام از این پژوهش‌ها، به نقش رسانه‌ها و دیپلماسی رسانه‌ای پرداخته نشده و اغلب به نقش سیاست و ژئوپلیتیک و مسائل فرهنگی اشاره شده است.

چهارچوب نظری

با توجه به اینکه مقاله حاضر دو مفهوم دیپلماسی رسانه‌ای و همگرایی را در ایران و تاجیکستان تبیین می‌کند لازمست هر دو موضوع را مورد بررسی قرار دهیم.

دیپلماسی رسانه‌ای:

دیپلماسی رسانه‌ای به شکل عام به معنای به‌کارگیری رسانه‌ها برای تکمیل و ارتقای سیاست خارجی است. راماپراساد^۱، پژوهشگر آمریکایی آن را به عنوان نقشی تعریف کرده است که رسانه‌ها در فعالیت‌های دیپلماتیک میان کشورها بازی می‌کنند (نوابخش، ۱۳۸۷: ۱۴۷). چرا که با پیدایش برخی تحولات از جمله «بهبود ارتباطات ناشی از پیشرفت شگرف فن‌آوری‌ها»، «اعتقاد به قدرت افکار عمومی» و «توسعه مفهوم منافع مشترک» عامل تحول دیپلماسی سنتی شده و در پی «تغییر شکل قواعد بازی» و «ظهور بازیگران جدید»، دیگر دیپلماسی سنتی قادر

1. Ramaprasad.

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

به پاسخ‌گویی به پیچیدگی جهان نیست (گودرزی و صباغ، ۱۳۹۶: ۶۸). تحلیل‌گران، ظهور «روابط فراملی» بین‌المللی که از روش‌های سیاسی و امنیتی سنتی پیروی نمی‌کند و سایر مؤلفه‌ها نظیر فرهنگ و آموزش را بیش از همه بر رسانه مؤثر می‌دانند (اکرامی نیا و فهیم دانش، با اندکی تغییر، ۱۳۹۷) به نظر می‌رسد برای پرداختن به این موضوعات، برسازی اشکال جدیدی از دیپلماسی با عنوان دیپلماسی رسانه‌ای مورد نیاز است که در این برسازی چهره‌ای از دیپلماسی (سلطانی فر، ۱۳۹۵: ۱۸۷) با هدف تأثیرگذاری بر نحوه تفکر آنها و در نهایت تأثیرگذاری بر سیاست‌های دولت‌ها، مدنظر است. دیپلماسی رسانه‌ای در سیاست خارجی هر کشور به دو صورت تحقق می‌یابد: مدیریت سازمان‌های دیپلماتیک رسمی کشور؛ خودجوش و در راستای سیاست‌های کلان کشورها؛

در شیوه اول، دولت‌ها یا اقدام به تأسیس رسانه‌های ویژه دیپلماسی می‌کنند یا اینکه رسانه‌های موجود را به انجام اقدام‌هایی در زمینه سیاست‌های خارجی خود موظف می‌کنند. تأسیس رادیوهای برون‌مرزی از نوع اول است و در نوع دوم با سانسور خبرها، محدود کردن خبرنگاران و... در حوزه‌های خارجی به خواسته‌های خود دست پیدا می‌کنند (میرفخرایی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۲۳).

شیوه دوم، همگامی و همراهی رسانه‌ها یا هدف‌ها و سیاست‌های خارجی کشور متبوعشان است. در این شیوه، هر چند که رسانه‌ها دستورهای خاصی از سوی حکومت دریافت نمی‌کنند؛ ولی به علت بلوغ و مسئولیت‌پذیری حرفه‌ای در جهت سیاست‌های کلان نظام خود در سطح جهان عمل می‌کنند و چون مستقل از دولت و حاکمیت هستند، تأثیرگذاری آنها بیشتر است (معمدنژاد، ۱۳۸۷: ۱۲-۱۴) در این راستا، دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جهت ایجاد هم‌گرایی با تاجیکستان، باید در دو مرحله تعریف شود:

مرحله اول، مرحله سیاست‌گذاری است که در آن مسائل و مباحث سیاسی، موضع‌گیری‌ها و تاکتیک‌ها در چارچوب محیط داخلی طرف‌های ذی‌ربط در این دیپلماسی مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

مرحله دیگر: تعامل دیپلماسی با رسانه است که در آن هم‌گرایی ایران و تاجیکستان که در مرحله قبل تعیین و تعریف شده از طریق ایجاد روابط فرهنگی و

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراندد تئوری)

رسانه‌ای متوازن، پیگیری می‌شود (خرازی آذر، ۱۳۸۸: ۴۴). خلاصه این‌که دیپلماسی رسانه‌ای با توجه به جایگاه خود می‌تواند مبدأ رویکردها، جهت‌گیری‌ها، گفتمان‌ها و خرده گفتمان‌ها در جهت ارتقای همگرایی در روابط دو کشور باشد (طاهریان، ۱۳۸۸: ۱۴۴).

همگرایی

از دیگر سو، حیات سیاسی جوامع بشری همواره شاهد همگرایی و واگرایی‌های متعددی در نتیجه عملکرد دیپلماسی رسانه‌ای بوده است لذا نظریات دویچ به عنوان یکی از پیش‌تازان بررسی همگرایی بین‌المللی را بررسی می‌کنیم. کارل دویچ منظور از همگرا شدن کشورها یا جوامع مختلف را نزدیک شدن آنها به یکدیگر به منظور اتخاذ مواضع مشترک در زمینه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و مانند آن می‌داند و شرایط زمینه‌ساز همگرایی را به چهار مسئله؛ ارتباط متقابل، سازگاری عملی ارزش‌ها، یادداشت‌های مشترک و واکنش‌پذیری دو طرفه، مرتبط می‌داند، که در نهایت هویت و وفاداری مشترک را پدیدار می‌آورد (ابوالحسن شیرازی، ۹۷). طبق نظریه دویچ در همگرایی ایران و تاجیکستان چند ویژگی موردتوجه است که می‌تواند در دیپلماسی رسانه‌ای موردنظر باشد.

الف- داشتن سابقه همگرایی تاریخی و سیاسی

نظریه‌پردازان همچون دویچ معتقدند؛ جوامعی می‌توانند در راستای ایجاد همگرایی بین خود و دیگران گام بردارند که از نظر تاریخی، موجودیت سیاسی واحدی داشته باشند؛ بنابراین کشورهایی که در طول تاریخ حیات خود هیچ‌گاه در یک واحد سیاسی گردهم نیامده و هویت مشترکی نداشته‌اند، برای ایجاد همگرایی بین خود با مشکلات زیادی روبرو خواهند شد و برعکس، کشورهایی که این وضعیت را تجربه کرده باشند، به‌سادگی می‌توانند این تجربه را تکرار نمایند. اگر به تاریخ مراجعه کنیم، درمی‌یابیم که تاجیکستان قبل از ضمیمه شدن به اتحاد جماهیر شوروی جزئی از سرزمین تاریخی و سیاسی ایران بوده است (سیف زاده، ۱۳۷۷: ۱۳۵-۱۳۶). به نظر می‌رسد این سابقه همگرایی تاریخی و سیاسی می‌تواند منجر به اشتراکات فرهنگی و از جمله کارا بودن دیپلماسی رسانه‌ای بین دو کشور را موجب شود.

ب- هویت‌سازی نظام سیاسی مردم‌سالار

تاجیکستان پس از استقلال و از سال ۱۹۹۱، در پی بازسازی، ایجاد و تعیین هویت ملی خود است. این فعالیت‌ها در راستای جایگزین کردن یک هویت قومی و ملی به جای هویت قبلی و همگانی موجود در اتحادیه شوروی بود (ابوالحسن شیرازی، مجیدی، ۱۳۸۲). این هویت‌سازی که در میان دولتمردان و مردم، همچنان فعال و پویاست؛ فرصتی بی‌نظیر برای ایران - که از سرچشمه‌های تمدنی مشترک با تاجیکستان برخوردار است- فراهم می‌آورد تا هویت‌های پراکنده به‌جامانده از ایدئولوژی مارکسیست-لنینیستی رهبران شوروی (نصراللهی، ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۸) - در سطح منطقه- را با نوعی هویت فارسی ایرانی جایگزین کند. کما اینکه جمهوری‌های آسیای مرکزی نظیر تاجیکستان در مسیر تعیین هویت ملی و قومی جدای از روس‌ها و فاصله گرفتن از روسیه دو اقدام اساسی انجام داده‌اند: اول؛ مطرح نمودن یک هویت منطقه‌ای) به این معنا که به یک هویت جمعی در آسیای مرکزی توجه می‌شود که به گذشته، سنت و فرهنگ مشترک اشاره می‌کند. این هویت منطقه‌ای، آسیای مرکزی را به ایران، افغانستان و ایالت سین کیانگ چین متصل می‌سازد. دومین اقدام اساسی این جمهوری‌ها، تلاش در جهت طرح و بزرگداشت مظاهر ملی و قومی، تقویت زبان محلی و قومی (فارسی) است. پس از استقلال، در همه جمهوری‌ها، زبان محلی به‌عنوان زبان رسمی و ملی اعلام گردید (ابوالحسن شیرازی، مجیدی، ۱۳۸۲) به نظر می‌رسد، زمانی که اتحاد و همکاری حداکثری بین ایران و تاجیکستان به وجود آید، می‌توان انتظار داشت که یک نوع هویت‌سازی در نظام سیاسی و مردم‌سالار در این کشور پدیدار شود.

ج- سیاست خارجی فعال و برون‌گرا

رسیدن به هم‌گرایی منطقه‌ای ایران با تاجیکستانی که در سال‌های پس از استقلال، بیشترین سعی را در ایجاد روابط دوستانه با دیگر کشورهای منطقه داشته است، مشکل به نظر نمی‌رسد و ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای با اقداماتی مثل فعالیت‌های اقتصادی می‌تواند هم‌گرایی را پیگیری کند (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۷). اولین شرکت خارجی ثبت‌شده پس از استقلال تاجیکستان، ایرانی بود. ایران کمک‌های بشردوستانه به این کشور فرستاد و حدود ۳۰۰ هزار

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراندد تئوری)

تن نفت رایگان به این کشور پیشنهاد داد و در پروژه‌های حمل‌ونقل، از جمله راه‌آهن سرمایه‌گذاری کرد (Joharifard, 2008: 43) حجم صادرات ایران در سال ۲۰۲۲ به میزان ۱۷۰ میلیون دلار و در همین بازه زمانی حجم واردات ایران از تاجیکستان به ۷۹ میلیون دلار رسیده است. همچنین تراز تجاری دو کشور ایران و تاجیکستان در ۲۰۲۳ م ۹۱ میلیون دلار بوده است (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۲)

در نهایت دویچ در مورد نتیجه همگرایی کشورها به زمینه‌سازی چهار ارزش: حفظ صلح، حصول ظرفیت‌های چندمنظوره، نیل به بعضی از وظایف خاص و کسب هویت و تصویری جدید از خود؛ تاکید دارد. (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷). با استفاده از مبانی نظری یاد شده می‌توان گفت که زمینه همگرایی ایران و تاجیکستان برای حفظ صلح و افزایش تعاملات همکاری در حوزه‌های مختلف، مبتنی بر تاریخ و تمدن مشترک با همراهی و هوشمندی دیپلماسی رسانه‌ای، بیش از پیش بین دو کشور فراهم است. در ادامه ابزارها، ظرفیت‌ها و آسیب‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران را بررسی می‌کنیم.

ابزارهای دیپلماسی رسانه‌ای ایران

فعالیت‌های رسانه‌ای ایران بیشتر در قالب فعالیت‌های صدا و سیما قابل تعریف است. امروزه ابزارهای ارتباطی این امکان را به وجود آورده‌اند که بتوان به طور مستقیم با مخاطبان در هر گوشه جهان ارتباط برقرار کرد. شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی، از ابزارهای مهم و تأثیرگذار بر افکار عمومی ملت‌ها به شمار می‌روند. بر این اساس، رسانه‌ها در جذب مخاطب از روش‌ها و سازوکارهای پیچیده‌ای استفاده می‌کنند افزون بر این، تعداد شبکه‌های تلویزیونی، سایت‌های اینترنتی، روزنامه‌ها و مجله‌ها و دیگر ابزارهای ارتباطی به حدی است که مخاطبان علاوه بر بدست آوردن اطلاعات در کوتاه‌ترین زمان، امکان مقایسه و اعتبارسنجی اطلاعات را نیز دارند. بنابراین رسانه‌هایی در این رقابت موفق‌تر هستند که ابزارهای قدرتمند فنی و زبانی دارند و از سوی دیگر شناخت زیادی نسبت به رفتارها و روحیه مخاطبان خود دارند (میرفخرایی و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۲۳-۲۲۴).

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراندد تئوری)

جدول ۱- ابزار دیپلماسی رسانه‌ای ایران در تاجیکستان

عنوان رسانه	کارکرد
سیمای جمهوری اسلامی ایران	به عنوان مهم‌ترین ابزار رسانه‌ای ایران، افتتاح شبکه‌های آی فیلم ۲ در ماهواره «موناکو» در سال ۱۳۹۶، شبکه جهانی پرس‌تی‌وی، سحر و تلویزیون‌های اینترنتی در سطح بین‌المللی که تولیدات تلویزیونی را برای مردم فارسی زبان از جمله مردم تاجیکستان، پخش می‌کند.
صدای جمهوری اسلامی ایران	رادیو تاجیکی صدای خراسان که بیشترین حضور مخاطبان را در شبکه‌های اجتماعی یوتیوب، ایمو و فیسبوک دارد و برای سهولت استفاده از تلفن‌های هوشمند میان مخاطبان در پیام‌رسان‌های دیگر همچون تلگرام، اوکی رو، ردیت، اینستاگرام و یورمدیوم نیز فعال شده است.
مطبوعات	در ایران ۳۵۰۰ نشریه مجوز انتشار دارند که به زبان‌های فارسی، انگلیسی و سایر زبان‌ها منتشر می‌شوند.
خبرگزاریها و سایت‌های خبری	پارس‌نودی یک سایت خبری ایرانی است که با بهره‌گیری از بیش از ۷۰ سال سابقه سرویس برون‌مرزی صداوسیما با رویکرد نوین رسانه‌ای، فعالیت خود را در زمستان ۹۵ آغاز کرده است و به ارائه آن‌لاین اخبار و پوشش رویدادها به ۳۰ زبان زنده دنیا از جمله فارسی تاجیکی می‌پردازد (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸).
سینما	ایران در چند سال اخیر توانسته است در عرصه سینما رشد شایان توجهی داشته باشد و در سطح بزرگ‌ترین فستیوال‌ها و جشنواره‌های جهانی رتبه‌های بسیار خوبی به دست آورد.

ظرفیت‌های حوزه رسانه‌های ایران در تاجیکستان

۱. زبان مشترک: از نظر تاریخی، ترکستان که امروزه به منطقه آسیای مرکزی شناخته می‌شود، شاهد حضور اقوام مختلف ایرانی و استفاده از زبان فارسی در قرون وسطی و مدرن بوده است که سیاست و فرهنگ منطقه را نیز تحت تأثیر قرار داده است. در این میان، تاجیک‌ها یکی از پرشمارترین فارسی‌زبانان در آسیای مرکزی هستند. در دوران پیش از اسلام، تاجیکستان به همراه شمال شرقی ایران، شمال افغانستان، ترکمنستان و جنوب ازبکستان، منطقه فرهنگی یکپارچه‌ای به نام «خراسان» را تشکیل می‌دادند. شاعران، نویسندگان و هنرمندان خراسان، نقش مهمی در گسترش زبان فارسی در منطقه ایفاء نمودند. این زبان به گویش‌های مختلف تقسیم شده است. گویش فارسی دری در افغانستان، فارسی تاجیکی در تاجیکستان و گویش فارسی در ایران معروف است (Luzianin, ۲۰۰۹) طبق قانون اساسی تاجیکستان که در سال ۱۹۹۴ به تصویب رسیده است فارسی تاجیکی

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراندد تئوری)

به‌عنوان زبان رسمی این کشور دارای اعتبار است (Joharifard, 2008: 43) هرچند که در کنار زبان فارسی روسیه، خط سیریلیک را به مردم تاجیکستان تحمیل کرده و بانفوذ و در اختیار گرفتن مراکز آموزش عالی این کشور زبان روسی را نیز به‌عنوان زبان دانشگاهی معرفی کرده است (رضایی ۱۴۰۲)

۲. نوروز و مراسم‌های مشترک: جشن‌هایی همچون نوروز، یلدا، تیرگان، عید فطر و سایر مراسم‌های تاریخی و مذهبی در ایران و تاجیکستان مشترک هستند. تصویب قطعنامه‌ای با عنوان «روز بین‌المللی نوروز» در ۲۴ فوریه ۲۰۱۰ و به رسمیت شناختن نوروز ایرانی به‌عنوان یک مناسبت بین‌المللی توسط سازمان ملل بین ۱۱ کشور، تحولی نوین در هم‌گرایی منطقه‌ای کشورهای هم‌تبار، هم‌فرهنگ، هم‌تاریخ آسیای جنوب غربی را می‌توان مشاهده نمود. هم‌اکنون اتحادیه‌های متعددی در مناطق مختلف آسیای میانه بر پایه مختصات جغرافیایی خاص با ویژگی‌های نژادی یا همگونی تاریخی و فرهنگی شکل‌گرفته است. تجربه این اتحادیه‌ها نشان داده که هم‌گرایی و هم‌اندیشی منطقه‌ای، بنیه اقتصادی، دفاعی و جایگاه سیاسی این کشورها نیز بسیار تقویت‌شده است. باید در نظر داشت، جایگاه ژئوتکنیک، ژئوکالچر، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیک ایران این بستر را فراهم می‌سازد که ایران محور اصلی این اتحادیه باشد (ورجوند، ۱۳۷۳). در نهایت، ایران می‌تواند با برنامه‌سازی در این کشورها برای هر کدام از این عیدها و مراسم‌ها، فرهنگ و آداب و رسوم مشترک خود با منطقه را تبلیغ کند.

۳. تبادل دانشجو: ایران و تاجیکستان برای افتتاح شعبه دانشگاه آزاد ایران با هم همکاری کردند. تعداد کل دانشجویان تاجیکی ثبت نام شده در این دانشگاه ۷۰۰ دانشجو بود (Shakir, 2017: 77) ایران برای تبادل دانشجو و اساتید دانشگاه بین تاجیکستان و استان همدان ایران موافقتنامه‌های چند جانبه‌ای را امضا کرد و در فوریه ۱۹۹۲ «سازمان زبان فارسی» را با مشارکت افغانستان تأسیس کرد که هزینه‌های تدریس زبان فارسی در دانشکده‌ها را تأمین می‌کند. علاوه بر این دانشگاه‌ها، موسسه سیاسی و بین‌المللی وابسته به وزارت امور خارجه ایران، مرکز تخصصی برای مطالعه

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (باریکرد گراند تئوری)

و تحصیل در خصوص منطقه آسیای مرکزی و قفقاز تأسیس کرده است و اجلاس سالانه‌ای را برای بحث و گفتگو در مورد مسائل منطقه‌ای برگزار می‌کند و فصلنامه‌ای را با عنوان «آسیای مرکزی و قفقاز» منتشر می‌کند.

۴. سایت‌ها و خبرگزاری‌های ایران: سایت‌های مربوط به انجمن‌های دوستی ایران و تاجیکستان، خبرها و اطلاعات بسیار مناسبی را از دو کشور دوست در اختیار مخاطبان قرار می‌دهند. خبرگزاری‌هایی همچون فارس و مهر که به صورت اختصاصی اخبار تاجیکستان را پوشش می‌دهند.

۵. موسیقی: موسیقی اصیل ایرانی که توسط استادان حاذق ایرانی تأثیرگذار در عرصه بین‌المللی سال‌هاست مورد توجه اقلیت‌های تاجیک در ایران است، می‌تواند زمینه مناسبی را برای هم‌گرایی با این کشور فراهم آورد (حق پناه و دیگران، ۱۳۹۴: ۳۶)

۶. مراسم و جشنواره‌های مختلف: برگزاری جشن‌هایی مثل بزرگداشت روز سعدی و حافظ، جشنواره‌های محصولات کشاورزی و تولیدات زراعی، غذا، پوشاک، لوازم خانگی و... برگزاری مسابقات مشترک ورزشی، آموزشی و فعالیت‌هایی از این قبیل هم‌گرایی این دو کشور را تسهیل می‌کند.

آسیب‌شناسی حوزه رسانه‌ای ایران

علیرغم ظرفیت‌های فراوان بین ایران و تاجیکستان، در حوزه توسعه و اجرای دیپلماسی رسانه‌ای مشکلات و چالش‌هایی وجود دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- ❖ عملکرد جناحی برخی رسانه‌ها، در برخی موارد مانعی برای دیپلماسی محسوب شده و چارچوب‌های مورد نظر را دچار چالش می‌کنند.
- ❖ رسانه‌ها رشد حرفه‌ای لازم را نداشته و تبدیل به تریبون تبلیغاتی وزارت خارجه می‌شوند.
- ❖ استاندارد نبودن مطبوعات در تراز جهانی، بسیاری از تصمیم‌های سیاسی را پیش از اجرا یا حتی اجماع قطعی برای تصمیم، در سرمقاله‌ها یا مقاله‌های تحلیلی مطبوعات دچار پیش‌داوری‌های سوگیرانه می‌کند.

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

- ❖ نداشتن خبرنگاران بین‌المللی و پراکنده کاری در حوزه دیپلماسی عمومی سبب شده که در عمل دیپلماسی رسانه‌ای مؤثری وجود نداشته باشد.
- ❖ متولی سازمان دهی رسانه‌ها برای حضور در عرصه سیاست خارجی مشخص نبوده و گاهی رسانه‌ها در مسائل مهم مداخله می‌کنند و گاهی در مسائل جزئی متوقف می‌شوند.
- ❖ رسانه‌ها به حد کافی در خدمت دیپلماسی بوده اند؛ اما در مقابل، دستگاه دیپلماسی پاسخ مناسب و در حد و اندازه رسانه‌ها به آنها نداده است؛ برای نمونه همچنان ورود خبرنگاران به حوزه وزارت امور خارجه برای دریافت خبر بسیار سخت است و فقط در زمان اعلام نظر، از رسانه‌ها دعوت می‌شود.
- ❖ نهاد مستقل و واحدی برای دیپلماسی رسانه‌ای در کشور وجود ندارد، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مجوز می‌دهد و وزارت امور خارجه به دنبال استفاده از رسانه‌ها است. (حق پناه و دیگران، ۱۳۹۴)

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر یک رویکرد کیفی به روش گراند تئوری (نظریه مبنایی یا نظریه داده‌بنیاد) است که این روش امکان مطالعه عمیق پدیده‌ها را در بافت واقعی خود فراهم می‌آورد و به ارائه یک چارچوب مفهومی می‌پردازد. در این پژوهش، دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مورد دیپلماسی رسانه‌ای ایران در تاجیکستان طی فرایندی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، شرایط علی، زمینه‌ای و میانجی را شناسایی کرده، پیامدها را در نظر گرفته و به راهبردهایی برای همگرایی دو کشور دست پیدا کرده است.

فرایند تحلیل

در این پژوهش داده‌بنیاد، داده‌ها از استخراج اطلاعات که توسط مصاحبه با مشارکت‌کنندگان که فرایند را تجربه کرده‌اند تولید شده یا مبتنی بر آنهاست. بر این اساس، در نظریه داده بنیاد، پژوهشگر نوعی تبیین کلی (یا نظریه‌ای) از یک فرایند، اقدام یا تعامل را ارائه می‌دهد که حاصل دیدگاه‌های تعدادی از

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

مشارکت‌کنندگان است (فراست‌خواه ۱۳۹۸: ۲۴). این فرایند، برای تحلیل یافته‌های خود با مراحل کار خود را پیگیری می‌کند.

مرحله نخست: تنظیم و مرور ادبیات به صورت نظام‌مند

برای اجرای روش گراند تئوری، از مصاحبه نیمه‌ساختار یافته به منظور گردآوری داده‌ها استفاده شد. روند کار به گونه‌ای است که بعد از مطالعه و بررسی و بهره‌مندی از نظر مشاوران، سؤال‌های مصاحبه نهایی، مصاحبه‌ها آغاز و تا حد استخراج و تجزیه و تحلیل داده‌ها ادامه می‌یابد. به منظور تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های انجام‌شده تایپ، مطالعه و اصطلاحاً کدگذاری شد. به منظور تسهیل در فرایند کدگذاری و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار مکس کیو دی ای^۱ استفاده شد.

در مدل اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) مبنا و زیربنای تشکیل مدل یا چارچوب مفهومی را مفاهیم و مضامین تشکیل می‌دهند و ضروری است ابتدا از دل داده‌های خام، مفاهیم را شناسایی و برحسب خصوصیات و ابعادشان بسط و گسترش داده و سپس مقوله‌های اولیه استخراج شوند که این کار با استفاده از کدگذاری باز انجام می‌شود؛ سپس در مرحله کدگذاری محوری، پیوند بین مقوله‌ها انتزاعی‌تر شکل می‌گیرد (فراست‌خواه، ۱۳۹۸: ۲۴).

جدول ۲- سیمای پاسخگویان

ردیف	سمت
۱	پژوهشگر و استاد رشته فیلولوژی از تاجیکستان
۲	نویسنده و صاحب‌نظر تاجیکی
۳	رایزن فرهنگی تاجیکستان در ایران
۴	سفیر سابق تاجیکستان و دستیار وزیر خارجه
۵	رایزن سابق فرهنگی ایران در تاجیکستان
۶	صاحب‌نظر، پژوهشگر و کارشناس رسانه‌ای فارغ التحصیل از تاجیکستان
۷	۶ نفر صاحب‌نظر، کارشناس و پژوهشگر حوزه آسیای مرکزی

1. MAXQDA

مرحله دوم: اعتبارسنجی پژوهش

در پژوهش‌های کیفی، بیشتر بحث اعتبار مطرح است تا پایایی (این موضوع، ناشی از ماهیت هستی‌شناختی و فلسفی روش‌های پژوهش کیفی است). به اعتقاد فلیک، یکی از روش‌های افزایش اعتبار، «باورپذیر کردن گزینشی» است. منظور وی از این اصطلاح، مستدل کردن متن با نقل‌قول‌هایی قابل قبول است که در پژوهش حاضر، موارد متعددی از آنها برای باورپذیر کردن یافته‌های پژوهش بیان شده است. در واقع «یکی از مهم‌ترین روش‌ها در تحلیل متون نظریه زمینه‌ای، ارائه نقل قول‌های مستقیم از پاسخگویان است - نقل‌قول‌هایی که خواننده را به سوی درک سریع‌تر آنچه محقق طی ماه‌ها یا سال‌ها تلاش و تفکر به دست آورده، هدایت می‌کنند» (لیندوف، ۱۳۸۸: ۳۰۴). در مطالعه حاضر، جامعه آماری پژوهش را نخبگان و کارشناسان حوزه رسانه و تاجیکستان که حداقل چند سالی را در این کشور ساکن بوده‌اند، تشکیل می‌دهند. برای نمونه‌گیری نیز از روش‌های غیر احتمالی و هدفمند (نادری فر و همکاران، ۱۳۹۶: ۷۳) استفاده شده است و براساس حساسیت تئوریک محقق، مصاحبه‌های عمیق با صاحب‌نظران تا جایی پیش رفته که به حد اشباع نظری رسیده است. نحوه دسترسی به این افراد، مراجعه حضوری پژوهشگر به نمونه موردنظر به روش گلوله برفی بوده است. در انتخاب این افراد، از نمونه‌گیری هدفمند و در مراجعه به آنها، از متخصصان (دروازه‌بان اطلاعاتی) کمک گرفته شده است. پرسش‌های پژوهش به تدریج و طی مصاحبه‌ها کامل می‌شدند، یعنی طی مصاحبه‌ها، پرسش‌های جدیدی پیش می‌آمد، در مصاحبه‌های بعدی مطرح می‌شد و از افراد پیشین نیز از طریق تلفن یا به‌طور حضوری پرسیده می‌شد. اعتباربخشی به یافته‌ها نیز از طریق باورپذیر کردن گزینشی انجام گرفت. پس از اجرای مصاحبه‌ها و تبدیل آنها به متن، جملات تکراری یا بی‌ربط حذف شدند و مطالب باقی‌مانده مورد تحلیل قرار گرفتند.

روایی در یک مطالعه کیفی، اشاره بر میزانی دارد که مشاهده محقق توانسته است پدیده مورد مطالعه یا متغیرهای مربوط به آن را انعکاس دهد (Kooze, 2009: 238) در این پژوهش، اعتبار برای هرکدام از مراحل هفت‌گانه انتخاب موضوع، طراحی سوالات، مصاحبه، نسخه‌برداری، تحلیل، تأیید و گزارشگری مورد توجه قرار گرفت تا نتایج به‌دست‌آمده موثق و قابل اتکا باشند.

مرحله سوم: مطالعه و انتخاب گام‌های پژوهش

با توجه به سؤال اصلی پژوهش مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام گرفت و در سه‌گام تحلیل شد که به شرح ذیل است:

گام اول، کدگذاری باز: مصاحبه‌های دست‌نویس شده، کدگذاری گردید.

گام دوم، کدگذاری محوری: طبقه‌های شکل‌گرفته در مرحله قبل دسته‌بندی شده و طبقه‌های جامع‌تر شکل گرفت.

گام سوم: کدگذاری انتخابی فرایند یکپارچه‌سازی، بهبود و پیوند کدهای محوری است که به گزاره‌های حکمی پژوهش منجر شده است.

مرحله چهارم: استخراج اطلاعات گام‌های پژوهش

گام اول، کدگذاری باز: اطلاعات دست‌نویسی که از مصاحبه با کارشناسان جمع‌آوری شده بود کدگذاری و نمونه‌ای از نقل قول‌های مصاحبه در جدول ذیل آورده شده است.

جدول ۴- کدگذاری باز

کدگذاری باز	نمونه نقل‌قول‌های مصاحبه
قرابت‌های قومی، مذهبی و زبانی	زبان فارسی (تاجیکی) وجه مشترک و عامل وحدت‌بخش که توسط تعداد قابل‌توجهی از مردم هر دو کشور صحبت می‌شود
میراث فرهنگی	میراث فرهنگی غنی شامل ادبیات، هنر، موسیقی و سنت‌ها
روایت‌های تاریخی مشترک	تاریخ طولانی امپراتوری‌ها، تغییرات ژئوپلیتیکی، جاده ابریشم
مشاهیر تاریخی و معاصر	رودکی، ملاحادی همدانی، فردوسی، شهریار، شمس تبریزی و ...
قرابت‌های دینی	اکثریت مسلمان ایران و تاجیکستان
آیین و رسوم	مراسم، جشن‌ها و سنت‌های فرهنگی مشترک مانند نوروز و یلدا، تداوم فرهنگ
هویت مشترک	ابتکارات دیپلماسی فرهنگی برای ترویج درک عمیق‌تر از هویت مشترک در اسطوره‌های تاریخی مثل شاه اسماعیل سامانی، فردوسی، رودکی و ...
ژئوپلیتیک	تلاش برای ثبات منطقه‌ای با توجه به ملاحظات ژئوپلیتیکی بین ایران و تاجیکستان
همکاری امنیتی	نگرانی مشترک در مورد تروریسم، افراط‌گرایی و تهدیدات فراملی
سیاست خارجی	تلاش‌های دیپلماتیک برای رسیدگی به بحران‌های منطقه‌ای، میانجی‌گری در مناقشات و ترویج راه‌حل‌های صلح‌آمیز، تثبیت نفوذ در آسیای مرکزی

نمونه نقل قول‌های مصاحبه	کدگذاری باز
<p>همکاری در بخش انرژی با توجه به منابع آبی تاجیکستان و سوخت‌های فسیلی ایران برای رشد اقتصادی بلند مدت</p> <p>تاجیکستان دارای پتانسیل قابل توجهی از انرژی آبی و تولید برق از آن است (۹۰ میلیارد کیلووات ساعت) که مازاد آن به ایران صادر می‌شود (بدوحی، ۱۳۹۰: ۹۲).</p> <p>همکاری، مدیریت و حفظ اکوسیستم، محیط زیست و حفظ یخچال‌ها، مشارکت در توسعه پایدار</p> <p>اتحاد راهبردی برای توسعه اقتصادی و ثبات منطقه‌ای با پتانسیل انرژی آبی و فسیلی دو کشور در جهت تقویت همگرایی</p> <p>انعطاف‌پذیری با تعهد پایدار، مدیریت مؤثر و نوآوری‌های تکنولوژیکی مداوم</p>	<p>منابع انرژی (منابع آبی)</p>
<p>جلوگیری از نفوذ و حضور قدرت‌های خارجی در منطقه، ملاحظات استراتژیک برای حفظ حاکمیت، استقلال و منافع ملی دو کشور</p> <p>چالش‌های حکومت سرپرست طالبان در افغانستان، پتانسیل بی‌ثباتی سیاسی در منطقه، بحران پناهجویان و گسترش افراط‌گرایی</p>	<p>منافع منطقه‌ای و بین‌المللی</p>
<p>تجارت دوجانبه واردات، صادرات کالاها و خدمات</p> <p>مشارکت در کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC)</p> <p>فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌هایی مانند مخابرات، کشاورزی، گردشگری، فناوری، تولید و پروژه‌های مشترک اقتصادی.</p> <p>همکاری‌های مالی و بانکی برای ثبات سیستم‌های مالی</p> <p>تجارت مواد خام خصوصاً پنبه و آلومینیوم و... از تاجیکستان</p> <p>تلاش‌های مشترک در ساخت و بهره‌برداری از منابع و نیروگاه‌های آبی</p> <p>سرمایه‌گذاری و توسعه زیرساخت‌های انتقال کارآمد برق بین دو کشور</p> <p>توافق‌نامه‌ها و ساده‌سازی رویه‌های گمرکی و تعرفه‌ای برای مبادلات اقتصادی</p> <p>کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی سنتی و ترویج منابع انرژی پایدار (خورشیدی، آبی و بادی و...)</p> <p>برگزاری نمایشگاه‌های تخصصی-دسامبر ۲۰۲۳، ۵ گروه صنعتی در راستای همگرایی صنایع و تجارت، در دوشنبه نمایشگاه تخصصی برگزار کردند (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۲)</p>	<p>منافع اقتصادی</p>
<p>ابتکارات دیپلماتیک برای تضمین اتحادیه‌ها، ایجاد مشارکت و دفاع از منافع دو کشور یادشده در صحنه بین‌المللی مثل شانگهای و بریکس</p>	<p>سیاست بین‌المللی</p>
<p>اشتراک اطلاعات، مانورهای نظامی مشترک، روابط نظامی، امنیت مرزها، جمع‌آوری اطلاعات و استقرار نیروهای امنیتی</p> <p>توسعه و اجرای قوانین مبارزه با تروریسم، همکاری حقوقی در چارچوب قوانین بین‌المللی</p> <p>ابتکارات دیپلماتیک در حل مناقشه برای تلاش در جهت صلح و همکاری منطقه‌ای</p> <p>تعاملات دیپلماتیک در چارچوب راهبردی همکاری و رسیدگی به چالش‌های منطقه‌ای و جهانی، درک متقابل، اعتمادسازی و پیگیری اهداف مشترک</p>	<p>همکاری دیپلماتیک</p>

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

کدگذاری باز	نمونه نقل قول‌های مصاحبه
همکاری و توسعه حمل‌ونقل فرامرزی	نفوذ قدرت‌های خارجی در منطقه، خصوصاً قدرت‌های بزرگ از جمله روسیه، چین و کشورهای غربی به بهانه اجرای طرح‌های ترانزیتی توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل مانند: جاده‌ها و راه‌آهن (تاجیکستان هزینه کرد مبلغی بین ۳/۲ تا ۳/۵ میلیارد دلار را پذیرفته است (عطری سنگری، ۱۳۹۶). کریدورهای بین‌المللی و طرح جاده ابریشم
نقش قدرت‌های خارجی	نقش و نفوذ روسیه در امنیت، آموزش و سیاست، نقش دلارهای عربستان در توسعه زیرساخت‌های، لابی صهیونیسم در سیاست و اقتصاد
میراث غنی فرهنگی تاریخی	پروژه‌های مشترک در زمینه‌هایی مانند باستان‌شناسی و حفظ آثار فرهنگی، حفظ میراث غنی فرهنگی و تاریخی، معرفی سامانیان به‌عنوان نماد فرهنگی تمدنی تاجیکستان (اوبیمن، ۲۰۲۳: ۶)
آموزش و فناوری	تخصص فنی و تبادل دانش نقش حیاتی در اشتراک گذاشتن بهترین شیوه‌ها، پیشرفت‌های تکنولوژیکی و تخصصی در همه حوزه‌ها به‌خصوص در مدیریت انرژی، همکاری و ابتکارات تحقیقاتی مشترک، مبادلات فناوری، برنامه‌های اشتراک دانش و علوم و فناوری نوآورانه، تأسیس کرسی‌های ایران در دانشگاه‌های تاجیکستان در سال ۱۹۹۷، ادامه روند بورس تحصیلی دانشجویان تاجیک در ایران همانند سال ۲۰۱۰
گردشگری و توریسم	فعال شدن توریسم تاریخی، هنری، درمانی، مذهبی و... همانند: سفر هنرمندان تاجیکی فعال در رشته‌های مختلف به تهران، تبریز و شیراز (سال ۲۰۲۲)
امنیت	همکاری‌های امنیتی و ضد تروریسم برای تضمین ثبات منطقه‌ای
انرژی پایدار	تعاملات پایدار در جهت اثربخشی تلاش‌های امنیتی و ضدتروریسم

گام دوم، کدگذاری محوری: زیر طبقه‌های شکل گرفته در مرحله قبل دسته‌بندی شده و طبقه‌های جامع‌تر به شرح ذیل شکل گرفتند.

جدول ۵- کدگذاری محوری

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراندد تئوری)

کد محوری	کدباز
پیوندهای تاریخی و فرهنگی عمیق بین دو کشور	قرابت‌های قومی، مذهبی و زبانی
	میراث فرهنگی و هنری مشترک موجود مانند مقبره کمال الدین خجندی، آرامگاه فردوسی، حافظ، عطار و ...
	دیدگاه‌های مشترک از روایت‌های تاریخی یکسان
	مشارکت‌های ادبی و فکری با تولیدات نمایشی، انتشارات و تأسیس کتابخانه‌هایی در شهرهای مختلف
	خواهرخواندگی شهرهای تبریز و خجند در هفته فرهنگی تبریز در سال ۱۴۰۱
	معرفی روزهای فرهنگی در دو کشور
	احترام به مشاهیر ادبی تاریخی و معاصر مثلاً بزرگداشت ۶۸۰ زادروز همدانی و هزاره فردوسی- سال ۱۳۹۶ - در ایران
آداب و رسوم	تبادلات فرهنگی جشنواره‌های معاصر مثل، جشنواره موسیقی مروان شهر و تبادل گروه‌های موسیقی و نتاثر (۱۳۹۰)
	مراسم و جشن‌هایی همانند نوروز، بلدا، مهرگان، فطر و ...
	هویت‌سازی جدید از اسطوره‌های باستانی و معاصر مانند سردار سلیمانی، احمد شاه مسعود و ...
عوامل سیاسی خارجی	نفوذ گسترده روسیه در بخش نظامی و آموزش عالی تاجیکستان
	حمایت ایران از حزب نهضت اسلامی و دعوت از محی‌الدین کبیری در سال ۲۰۱۵
	حمایت چین از وحدت ایران و تاجیکستان
	دخالیت عربستان سعودی در روابط ایران با وعده کمک مالی به تاجیکستان
	نفوذ رژیم صهیونیستی با وعده پرداخت کمک‌های مالی به تاجیکستان
	امامعلی رحمان ۶۸ ساله و ۲۷ سال است در عرصه قدرت حضور دارد به نظر مساعد ایران برای جانشینی «رستم رحمان» نیاز دارد (باقری، ۱۴۰۳)
عوامل سیاسی داخلی	ارتباط رهبران گروه‌های مذهبی نظیر حزب التحریر و حرکت اسلامی ازبکستان با القاعده و طالبان
	اقدامات تروریستی جریان عبدالحلیم نظرزاده در ۴ سپتامبر ۲۰۱۸ که طی آن دولت تصمیم گرفت نیروهای مسلح را از ۶ به ۲۰ هزار افزایش دهد (حکیم، ۱۴۰۰: ۲۰)
	تهدیدات گروه‌های افراط‌گرای مستقر در دره فرغانه
	حذف حزب نهضت اسلامی از لیست احزاب افراطی در سال ۲۰۱۹ (باقری، ۱۴۰۳)
	نقش کم‌رنگ احزاب در تاجیکستان با وجود وعده ۳۰ درصدی مشارکت در دولت (حکیم، ۱۴۰۳)
قدرت بیشتر طایفه کولابی و کم‌رنگ بودن قدرت مناطق مرکزی و شرقی (عزم و بدخشان) در حکومت‌داری (رضوانی، ۲۰۱۹: ۱۴۸)	

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

کد محوری	کدباز
نگرانی‌های امنیتی	امنیت مرزی در جنوب تاجیکستان و مناطق هم‌مرز با شمال افغانستان و تأمین امنیت با استقرار ارتش ۲۰۱ روسیه در این منطقه مرزی (حکیم، ۱۴۰۰: ۲۱)
	قاچاق مواد مخدر از طریق افغانستان
	وجود حکومت سرپرست طالبان در افغانستان و عدم مسئولیت‌پذیری بین‌المللی
	افزایش خطر خشونت و ناآرامی با بی‌ثباتی افغانستان و افزایش مهاجران
آمادگی نظامی	دخالت‌های رژیم صهیونیستی با شروع پروژه‌های ایران هراسی از سال ۲۰۱۱ م با همکاری سفیر غیرمقیم این رژیم در تاجیکستان «هیل نیومن» و یتیم اف رئیس کمیته دولتی امنیتی ملی این کشور (مشرق نیوز، ۱۳۹۷)
	تخریب رسانه‌ای در فضای مجازی و رسانه‌های معاند با هدف ایران هراسی
	تلاش‌های مشترک برای مقابله با تهدیدات امنیتی
	اشتراک اطلاعات و عملیات نظامی مشترک
وحدت دینی	مبارزه با تروریسم و افراطی‌گری (محمدی، ۱۴۰۳)
	گسترش و پیشرفت همکاری‌های نظامی در سال ۲۰۱۱ بین دو کشور
	۸۰ درصد مردم تاجیکستان مسلمان (سعیدی ۱۳۸۷) و تاج الدین حسام آدینوف رئیس مرکز دانشگاه اسلامی فارغ التحصیل جامعه المصطفی قم (فشارکی، ۱۳۷۷: ۸۵)
	با وجود سکولار بودن نظام حاکم در تاجیکستان ترجمه و انتشار کتب اسلامی برای محققان تاجیکستان آزاد و بزرگترین مسجد آسیای مرکزی با مساحت ۱۲ هکتار با کمک ۷۰ میلیون دلاری دولت قطر (eurasianet، ۲۰۱۱) در سال ۲۰۲۳، در دوشنبه افتتاح شد.
ژئوپلیتیک تاجیکستان	وضعیت اقلیت‌های مذهبی و ارزش‌های دینی مشترک
	مدیریت اماکن مذهبی و فرهنگی مثل کتابخانه المهدی (shakir، ۲۰۱۷: ۷۷)
	توریسم مذهبی (رضایی، ۱۴۰۳)
	کوهستانی بودن و دسترسی نداشتن به آب‌های آزاد
همکاری‌های بین‌المللی	ترانزیت کالاهای تاجیکستان از کریدور شمال- جنوب بندر چابهار
	قرارداد شدن در کمربند امنیتی که ایران در پی آن است که تا از امنیت و مرزهای مشترک با چندین کشور محافظت کند (باقری، ۱۴۰۳)
همکاری‌های بین‌المللی	حمایت تاجیکستان از برنامه‌های هسته‌ای ایران
	نگرانی تاجیکستان از تحریم‌ها در کنفرانس بین‌المللی خلع سلاح در کشورهای آسیای مرکزی و دریای خزر
	نقش اصلی دفاع از عضویت ایران در شانگهای (۲۰۲۲)
	افزایش همکاری‌های کنسولی و خدمات ویزا برای تجار ایرانی در سال ۲۰۱۰
	تلاش ایران برای احیای فعالیت‌های سازمان همکاری اقتصادی «اگو»

1. Hill Newman

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراندد تئوری)

کد محور	کدباز
اقتصاد	منابع مالی و فرصت‌های سرمایه‌گذاری در تاجیکستان با توجه به رشد اقتصادی
	افزایش درآمدهای ارزی ایران از طریق صادرات محصولات پتروشیمی، شیمیایی، بهداشتی و دارویی، فرش و ادوات کشاورزی
	واردات ۷۹ میلیون دلاری در سال ۲۰۲۳ شامل: پنبه، روی، سرب، برق، آلومینیوم و خشکبار و ... مورد نیاز ایران (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۲)
	در سال ۲۰۲۳، ایران حدود ۱۳۳ میلیون دلار کالای غیرنفتی به کشور تاجیکستان صادر کرده که رشد حدود ۷۵ درصدی را نسبت به سال ۲۰۲۲ نشان می‌دهد. (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۲)
	توسعه زیرساخت‌ها مثل سد راغون، راه‌آهن، تونل انزوب (استقلال)
	دور زدن تحریم‌ها و کم کردن آثار توری در ایران
	کمک‌های بشردوستانه ایران به تاجیکستان و شرکت در پروژه‌های توسعه‌ای نظیر راه‌آهن (Joharifard, 2008: 46)
	۳۵ درصد تولید ناخالص ملی تاجیکستان توسط شاغلین مهاجر در کشورهای همسایه خصوصاً روسیه تأمین می‌شود (24-BTI, 2018: 17)
	ساخت نیروگاه سنگ توده به ارزش ۲۲۰ میلیون دلار توسط ایران در سال ۲۰۰۶
انرژی	ساخت و تجهیز نیروگاه برقی‌آبی راغون در سال ۲۰۱۰
	احداث آبشار سه نیروگاه در رودخانه زرافشان در سال ۲۰۱۳
	کمک به ساخت نیروگاه سنگ توده ۲ سال ۲۰۱۹
	همکاری در ساخت نیروگاه سد رونگون در سال ۲۰۱۹
	خرید برق مازاد تاجیکستان توسط ایران

گام سوم: کدگذاری انتخابی فرایند یکپارچه‌سازی، بهبود و پیوند کدهای محوری است که به گزاره‌های حکمی پژوهش که همان تجزیه و تحلیل یافته‌هاست، منجر شده است.

جدول ۶- کد گذاری انتخابی

کدگذاری انتخابی	گزاره‌های حکمی
متغیرهای علی	پیوندهای تاریخی و فرهنگی، آداب و رسوم، سیاست داخلی و خارجی
متغیرهای زمینه ساز	نگرانی‌های امنیتی، آمادگی نظامی، وحدت دینی
متغیرهای میانجی	ژئوپلیتیک تاجیکستان، همکاری‌های بین المللی، اقتصاد و انرژی

مرحله پنجم: تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها

بر پایه مؤلفه‌های مراحل کدگذاری، گزاره‌های ذیل که همان تجزیه، تحلیل و ترکیب یافته‌هاست، در سه گزاره و یا متغیر، شکل گرفته است.

گزاره اول: متغیرهای علی: منظور از متغیرهای علی، متغیرهایی‌اند که کشف علت‌ها یا عوامل بروز یک رویداد یا حادثه را مورد نظر دارند. ۴ متغیر مهم ذیل متغیر علی قرار می‌گیرند. به عبارتی پیوندهای تاریخی و فرهنگی، آداب، رسوم و سیاست داخلی و خارجی تاجیکستان علتی است که دیپلماسی رسانه‌ای برای هم‌گرایی دو کشور باید به آن اهمیت دهد.

گزاره دوم: متغیرهای زمینه‌ساز: منظور از متغیرهای زمینه‌ساز، مؤلفه‌هایی‌اند که زمینه‌ساز اتخاذ و اجرای دیپلماسی رسانه‌ای در تاجیکستان گردیده است. در این راستا نویسندگان معتقدند که نگرانی‌های امنیتی، آمادگی نظامی، وحدت دینی، عوامل زمینه‌ساز در دیپلماسی رسانه‌ای هستند.

گزاره سوم: متغیرهای میانجی (مداخله‌گر): منظور از متغیرهای مداخله‌گر، رویکردها و سیاست‌هایی است که تهدیدی برای ادامه دیپلماسی رسانه در تاجیکستان محسوب می‌شود. در این راستا ژئوپلیتیک تاجیکستان، همکاری‌های بین‌المللی، اقتصاد و انرژی عوامل مؤثر بر دیپلماسی رسانه‌ای است.

گزاره چهارم: متغیرهای راهبردی: مقصود از متغیرهای راهبردی، متغیرهایی هستند که برای تحقق سیاست‌های مطمح نظر اتخاذ می‌گردند. در این راستا تلاش برای تحقق دیپلماسی رسانه‌ای به استفاده از شبکه رسانه‌ای و استفاده از مضامین مرتبط اشاره دارد که به شرح جدول شماره ۷ نمایش داده شده است.

جدول ۷- راهبردها

مضامین	راهبردها
تولید گزارش‌های تصویری، مستندسازی و تولید محتواهای مرتبط از جشن‌ها و مراسم و آئین‌ها، مراسم دینی، آموزش و تقویت محتوای رسانه‌ها برای زنان، کودکان، تقویت بهداشت عمومی، اطلاع‌رسانی در خصوص مسائل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیست، بهداشت	ایجاد شبکه تلویزیونی اختصاصی برای فارسی‌زبانان تاجیکستان

مضامین	راهبردها
دوبله فوری و هم‌زمان تولیدات نمایشی ایران، تولیدات حماسی از اسطوره‌های سامانی، مشاهیر تمدنی و استفاده از محتوای ادبی، تاریخی و فرهنگی مشاهیر و شاعران بزرگ ایرانی همانند رودکی، فردوسی، مولانا و ... در انیمیشن‌ها، فیلم‌ها و مستندات تلویزیونی تولید برنامه‌های اجتماعی و خانوادگی کم‌هزینه در ساعت‌های پرمخاطب با توجه به وضعیت فرهنگی زنان خانه‌دار تاجیکستانی و شاغل بودن اکثر همسران آنان در خارج کشور، تولید فیلم سینمایی «ماهی در قلاب» در سال ۲۰۲۴ به کارگردانی محی‌الدین مظفر و تهیه‌کنندگی امیر تاجیک و دیمیتری پیرکولاف در تاجیکستان با سرمایه‌گذاری شرکت سیکاپ (وابسته به آی فیلم) از ایران با همکاری شرکت داوفیلم تاجیکستان و امکارت روسیه، به مدت ۱۰۵ دقیقه از این موارد محسوب می‌شود.	تأسیس شبکه آی فیلم تاجیکستانی و تقویت شبکه آی فیلم فارسی با محتوای تولیدات تاجیکستانی
اسطوره سازی و تقویت هویت شخصیت های تاریخی سامانی مثل رودکی و مولانا و ... جلوگیری از تخریب رسانه‌ای ایران	تقویت شبکه رادیویی تاجیکی
ایجاد زمینه‌های گفتگو در خصوص تاریخ و فرهنگ مشترک، مشارکت و تبادل دیدگاه‌ها و نظرات، اثر گذاری بر سبک زندگی خانواده‌ها، تقویت زبان فارسی	تولید پادکست‌ها و محتوا در شبکه‌های مجازی
تقویت دیپلماسی عمومی در رابطه با مذاکرات مستمر با دولت تاجیکستان در جهت هموار کردن پخش تولیدات رسانه‌ای فارسی از شبکه‌های محلی، حفظ و گسترش روابط کشورهای منطقه، شناخت سبک زندگی مردم تاجیکستان و نیازهای فرهنگی مردم	تأسیس اندیشکده فارسی زبانان منطقه
توریسم تاریخی، درمانی و آموزشی	تسهیل گردشگری
مبادلات فرهنگی و آموزشی باعث تعمیق درک، فدردانی، همکاری بین دو ملت(مشارکت های دانشگاهی، تبادل دانشجو، دیپلماسی فرهنگی، همکاری هنری و آموزشی...)	تقویت در پذیرش دانشجویان تاجیکستانی
تشکیل این کمیته در کلیه نهادهای حاکمیتی ایران مانند صدا وسیما، وزارت بهداشت، آموزش و پرورش و ...	کمیته برنامه‌ریزی فرهنگی- رسانه‌ای

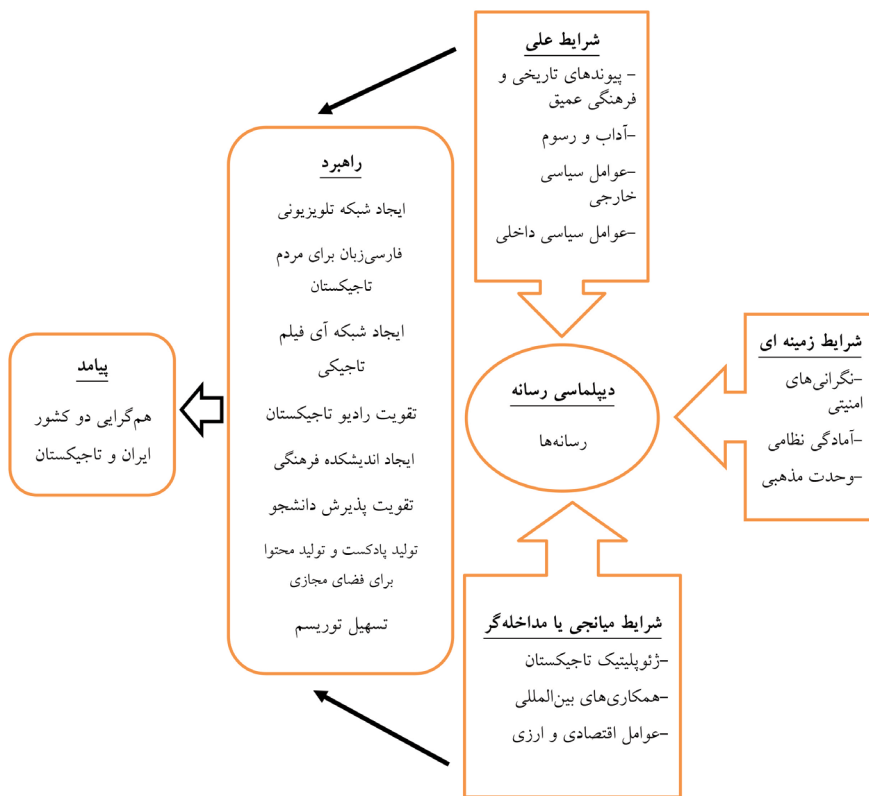
مرحله ششم : ارائه یافته‌ها

یافته‌ها در این مرحله تحت عنوان تبیین پیامد دیپلماسی رسانه‌ای مطلوب، تبیین شده است که هم‌گرایی دو کشور مهم‌ترین پیامد عملکرد صحیح دیپلماسی رسانه‌ای به شمار می‌رود و در زمینه‌های ذیل مورد تأکید است:

- ❖ همبستگی ملی و دینی؛
- ❖ ثبات، همکاری و اتحاد امنیتی منطقه‌ای؛
- ❖ همسویی دو کشور در رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه؛

تیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

- ❖ فعال شدن دیپلماسی زیست‌محیطی در حوضه‌های آبریز و استفاده از ظرفیت‌های مشترک در این زمینه؛
- ❖ مراقبت‌های بهداشتی و پاسخ به بیماری‌های همه‌گیر منطقه‌ای.

شکل ۱ - مدل کیفی عوامل تأثیرگذار بر دیپلماسی رسانه‌ای با رویکرد گراند تئوری

یافته‌های پژوهش

این مطالعه در پی شناخت ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران به هدف افزایش هم‌گرایی ایران و تاجیکستان بوده است. محورهایی از مصاحبه‌های صورت گرفته و منابع اسنادی به شرح ذیل استخراج شده که نیاز به توضیحات بیشتری از جداول پیشین می‌باشد.

رسانه‌ها

در تاجیکستان بیش از ۴۰۰ رسانه گروهی اعم از روزنامه، هفته‌نامه، مجله، خبرگزاری، رادیو و تلویزیون دولتی و خصوصی فعال است که می‌تواند از محصولات رسانه‌ای ایران استفاده کنند و در مقابل رسانه‌های ایران نیز می‌توانند از محصولات فرهنگی این کشور بهره‌برداری کنند. به این ترتیب، رسانه کافی برای تأثیرگذاری و تبلیغ فرهنگ و سبک زندگی فارسی-ایرانی برای مردم تاجیکستان فراهم است و با توجه به اینکه دو کشور پارسی‌زبان ایران و تاجیکستان، ظرفیت‌های لازم برای هم‌گرایی خصوصاً از طریق دیپلماسی رسانه‌ای در منطقه آسیای مرکزی را دارند (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۸).

زبان فارسی

مهم‌ترین عامل هم‌گرایی بین ایران و تاجیکستان را می‌توان در اعماق تاریخ یافت. کشف نوشته‌های فارسی میانه در مرو و وجود اشعار پارسی براساس گزارش‌های «ابن مقفع» و «مقدسی» در بلخ نشانگر مناسبات فرهنگی و خویشاوندی زبانی مردم این منطقه است و از همین رو دو مرکز فرهنگی زبان ایرانی به نواحی شمالی‌تر ماوراءالنهر هم راه‌یافته و با دیگر لهجه‌های ایرانی، سغدی و تخاری درآمیخته است (باقری، ۱۳۹۸: ۵۸). مردم تاجیکستان اقبال زیادی به زبان فارسی تاجیکی به‌عنوان زبان رسمی ملت دارند و حتی سخنرانی‌های سیاسی مقامات دولتی نیز به زبان تاجیکی ایراد می‌شود هرچند که به‌ناچار زبان روسی نیز به‌عنوان یک‌زبان ثانویه دارای اعتبار است (اوبیمن، ۲۰۲۳). اگرچه تفاوت در لهجه میان مردم ایران و تاجیکستان وجود دارد، اما به‌طور کلی، شهروندان آنها می‌توانند بدون کمک به مترجم با یکدیگر صحبت و مکالمه کنند.

قومیت

حدود یک پنجم جمعیت تاجیکستان را اقلیت‌های قومی دیگر مانند ازبک، قرقیز، روسی و یا ترکمن تشکیل می‌دهد (Lopour, 2015: 5, Snow, 2015).

جدول ۸- درصد حضور اقوام در تاجیکستان

درصد از کل جمعیت	قومیت
۸۴	تاجیک (شامل پامیری و یقنوبی)
۱۴	ازبک
۲	سایر (شامل: روش، قرقیز، ترکمن، تاتار و عرب)

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

نحوه توزیع قدرت و بهره‌مندی از منابع در بین گروه‌های و قومیت‌های جمعیتی در مناطق مختلف تاجیکستان از جمله موارد بحران‌ساز برای دولت تاجیکستان بوده است. از زمان شوروی سابق تاکنون، قدرت بیشتر در دست خجندی‌ها و کولابی‌ها بوده است و از آنجا که در تاجیکستان شاهد محل‌گرایی داخلی به معنای ترجیح منافع و امور محلی بر امور ملی و دولت مرکزی می‌باشیم که علل آن در فرایند توسعه نامتوازن و توزیع نابرابر قدرت میان گروه‌های قومی و منطقه‌ای است. این موضوع ریشه بسیاری از منازعات در تاجیکستان بوده است که نمونه آن جنگ در دهه ۹۰ می‌باشد، لذا رسانه‌ها باید به این موضوعات اشراف کامل داشته باشند (حکیم، ۱۴۰۳)

ژئوپلیتیک تاجیکستان

موقعیت ژئوپلیتیک تاجیکستان که سرچشمه ۶۰ درصد آب آسیای مرکزی را از یخچال‌ها و ذخایر برف خود با وجود راه نداشتن به آب‌های آزاد را تأمین می‌کند و مسیر مناسبی برای حمل و نقل تجاری از جمله انتقال انرژی به شمار می‌رود، برای ایران حائز اهمیت است. همسایگی تاجیکستان با دولت‌های قدرتمند منطقه‌ای مانند روسیه و چین موقعیت مناسبی را برای این کشور رقم زده است. در این میان هراس و ترس همیشگی از تهدیدات دائمی داخلی و خارجی از موقعیت این کشور با کشورهایی نظیر افغانستان منتج می‌شود. وسعت کم و نداشتن عمق استراتژیک دولت تاجیکستان را ترغیب به انحصار در قدرت و برخورد با صداهای مخالف کرده و البته این کشور سیاست تکیه به قدرتی بزرگ را پیشه نموده است (حکیم، ۱۴۰۰: ۱۶). تاجیکستان و قرقیزستان به عنوان کشورهای بالادستی دسترسی به آب‌های روان (Duarte, 2014: 32) در کنار ناهمواری‌های سطحی این کشور، تمرکز جمعیت تاجیکستان (بیش از ۹۰ درصد) را در مناطق غنی از آب مثل دره فرغانه در شمال و دو دره کافرنهان و وخش در جنوب غربی این ایجاد کرده است. اختلاط قومی و نژادی نیز در این مناطق چشمگیر است. توجه رسانه‌ها به این موارد و ترکیب جمعیتی و قومی مخاطب رسانه‌ها با توجه به شرایط ژئوپلیتیک حائز اهمیت است.

1. Fedchenko Glacier.

گرایش‌های مذهبی

با فروپاشی شوروی، ۸۰ درصد مردم تاجیکستان، توجه به اسلام را به‌عنوان بخشی قدیمی از هویت خود آشکار نمودند؛ این در حالی است که رهبران این منطقه، همچنان اسلام سیاسی را رقیب خود برآورد می‌کردند. انکار کامل اسلام به‌عنوان یکی از منابع هویتی مردم منطقه امکان‌ناپذیر می‌نماید، بر این اساس، الگوی «نوپدرسالارانه»^۱، مبانی نظری هویت معاصر ترکیبی از اسلام، لیبرالیسم و کمونیسم است؛ به‌عبارت‌دیگر این کشور هنوز، زیرسیستم هویتی مشخصی برای خود تعریف نکرده است و به‌تبع آن نتوانسته، منافع ملی خود را که دربرگیرنده هویت ملی و ایدئولوژیک آنان است، به‌طور سازمان‌یافته بازتعریف کند؛ از این رو نقش رهبران سیاسی در کنترل منابع هویتی در راستای منافع به‌اصطلاح ملی، برجسته می‌گردد که اغلب، به‌صورت اقتدارگرایانه و در جهت تقویت یا تضعیف یک بعد از منابع هویتی اعمال‌شده است (نصراللهی و همکاران ۱۳۹۸).

به‌رغم علاقه مردم به دین اسلام بیشتر رهبران سیاسی تاجیکستان، فاکتور هویت اسلامی را در رتبه چهارم یا پنجم اهمیت قرار می‌دهند و از آن برای مقابله با «جریان تبلیغات افراطی و هجوم ستیزه‌جویان اسلامی از افغانستان» و نیز «ایجاد توازن در روابط میان ایران، روسیه و ترکیه» استفاده می‌کنند (Landau, 1996) «اکبر تورجانزاده»^۲، یکی از شخصیت‌های مذهبی تاجیکستان بارها ادعا کرده است که «تاجیکستان مایل به تقلید از سیاست اسلامی نیست. شرایط تاجیکستان کاملاً متفاوت است. در ایران هرگز چنین نبوده است که حزب کمونیست ۷۰ ساله در قدرت باشد. امروز مردم ما از رژیم اسلامی می‌ترسند. مردم دین را به روش خود درک می‌کنند. آن‌ها نمی‌خواهند زنان مجدداً حجاب داشته باشند و می‌ترسند اگر اسلام به قدرت برسد، حقوق بشر محدود شود. از نظر روان‌شناختی، آنها آماده نیستند از یک دولت اسلامی حمایت کنند» (Joharifard, 2008: 54).

اقتصاد

دیپلماسی رسانه‌ای ایران از ابزاری همانند برتری استراتژیک ایران با توجه به دسترسی آب‌های آزاد، نسبت به تاجیکستان می‌تواند بهره‌برداری کرده و سایر عوامل

۱. نئوپاتریمونیالیستی.

2. Akbar Turajonzoda.

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

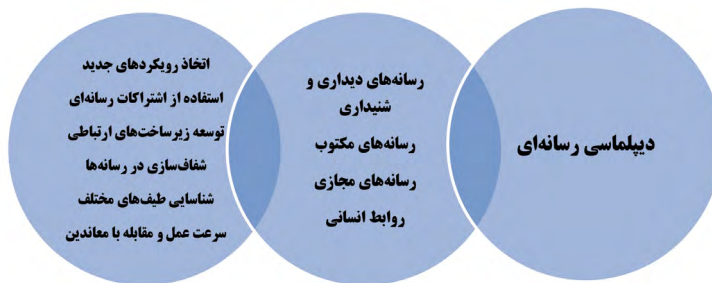
نظیر توانایی تأثیرگذاری این کشور در روابط خود با دیگر قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را که ناشی از واقعیت و شرایط ژئوپلیتیکی این کشور است را لحاظ کند. البته باید در نظر داشت تاجیکستان در روابط ایران با برخی از همسایه‌های قدرتمند سیاسی و اقتصادی مانند چین، روسیه و سازمان‌های منطقه‌ای مانند سازمان همکاری شانگهای تأثیر گذاشته است. از این رو، بهبود روابط ایران با تاجیکستان، تأثیر مثبتی در روابط ایران با کشورهای مذکور دارد که به دنبال ثبات اقتصادی و امنیتی در آسیای مرکزی هستند. علاوه بر این، تاجیکستان در کمربند امنیتی قرار دارد که ایران در پی آن است تا از امنیت ملی خود و مرزهای مشترک با چندین کشور محافظت کند. وجود چنین واقعیاتی می‌تواند همکاری ژئوپلیتیک تهران و دوشنبه را بیش از پیش گسترش دهد (باقری، ۱۴۰۳). باید در نظر داشت تأمین منافع اقتصادی برای بسط و گسترش روابط رسانه‌ای در اولویت تأسیس رسانه مشترک فارسی زبان بین کشورهای فارسی زبان منطقه حائز اهمیت است.

نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش و شناخت عوامل مؤثر بر دیپلماسی رسانه‌ای در قالب شرایط علی، متفاوت بودن شرایط دو کشور ایران و تاجیکستان در حوزه‌های مختلف سیاست داخلی، خارجی و اقتصادی با وجود اشتراکات فرهنگی و زبان باعث می‌شود تا ایران برای هم‌گرایی با این کشور نیازمند رویکرد جدیدی باشد. در حقیقت، تکیه بر آداب، رسوم، اسطوره‌ها و مشاهیر باستانی و فرهنگی، اشتراکات قومی و زبانی طبق نظریه دویچ شرط لازم هم‌گرایی دو کشور است اما کافی نیست. اگر دیپلماسی رسانه‌ای به‌طور فعال، هوشمندانه و به‌موقع وارد عمل نشود سیاست نوینی که جایگزین کمونیست در تاجیکستان شده است به‌عنوان عامل واگرا عمل کرده و «استبداد گرایی سکولار» حاصل تمدن غربی را جایگزین فرهنگ و تمدن فارسی می‌کند. شناسایی و داشتن اطلاعات کافی در مورد قومیت‌ها و مراسم رایج هر طیف از اقوام، همانند نوروز، یلدا، عید فطر، مهرگان و... در تاجیکستان سبب می‌شود که دیپلماسی رسانه‌ای بتواند، عوامل هم‌گرا ساز ایران و تاجیکستان را تقویت کند. باید در نظر داشت ایران هنوز از این ظرفیت‌ها به‌طور کامل بهره‌برداری نکرده و توجه بیشتر رسانه‌ها به این موارد دارای اهمیت است. یافته‌ها نشان می‌دهد که تکیه رسانه‌ها بر حمایت‌گری و قدرت ایران در

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (با رویکرد گراندد تئوری)

مبارزه با قاچاق مواد مخدر، مهاجران غیرقانونی افغانستانی، تروریسم و افراط‌گرایی، زمینه ساز اجرای بهینه دیپلماسی رسانه‌ای است. احترام به سنن و آئین‌های مردم تاجیکستان ضمن ترویج سبک زندگی ایرانی- اسلامی در کنار مبارزه با اسلام و ایران‌هراسی و تخریب رسانه‌ای در رسانه‌های معاند ایران در تاجیکستان نیز در اولویت‌های دیپلماسی رسانه‌ای قرار دارد. رسانه‌ها در صورت احترام به ارزش‌های سیاسی حاکمیت تاجیکستان می‌توانند در جهت توسعه دیپلماسی رسانه‌ای، گام‌های مؤثری بردارند. آن‌چنان که دویچ به آن اشاره دارد، توجه به شرایط ژئوپلیتیک و همکاری‌های بین‌المللی، حفظ منافع اقتصادی حاصل از هم‌گرایی دو کشور و همکاری‌های انرژی، حاصل استفاده بهینه و پایدار از دیپلماسی رسانه‌ای به شمار می‌رود. در مجموع هنر رسانه در دنیای امروز این است که بتواند با استفاده از ادبیات و مفهوم سازی، اهداف خود را در قالب بسته‌های رسانه‌ای به گونه‌ای ارائه کند که بتواند منافع کشور را تأمین و توسعه بخشد. نهایتاً به یک طرح کلی طبق یافته‌های پژوهش که به برخی الزامات رسانه‌ای تأکید دارد، اشاره می‌شود.

شکل ۲- برخی الزامات دیپلماسی رسانه‌ای

راهبرد رسانه‌ای ایران در شش عنوان به شرح ذیل ذکر می‌شود:

۱. ایجاد شبکه تلویزیونی فارس زبان برای مردم تاجیکستان؛
۲. تأسیس شبکه آی فیلم تاجیکی همانند شبکه آی فیلم دری که برای مردم افغانستان در حال پخش است؛
۳. تقویت رادیو تاجیکی مشهد و افزایش ساعت‌های پخش آن؛
۴. ایجاد اندیشکده فرهنگی مشترک بین دو کشور فارسی‌زبان ایران و تاجیکستان؛

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

۵. تقویت پذیرش دانشجویان در هر دو کشور؛
 ۶. تولید پادکست و محتوا برای فضای مجازی؛
 ۷. گسترش توریسم و گردشگری در ابعاد مختلف.
- پیشنهادهای رسانه‌ای نیز در موضوعات ذیل، ارائه می‌شود:
۱. توسعه زیرساخت‌های ارتباطی؛
 ۲. تولید محتوای فارسی مشترک با تاجیکستان در مورد تاریخ مشترک باستان و خصوصاً حکومت سامانیان؛
 ۳. پژوهش و بررسی مشاهیر مشترک هر دو کشور مانند رودکی، فردوسی، ملاهادی همدانی، حافظ و... و معرفی این مشاهیر برای تولیدات رسانه‌ای؛
 ۴. شفافیت، استفاده از منابع صادق و سرعت عمل در انتقال اخبار دو کشور که در نتیجه فرصت گسترش تخریب رسانه‌ای بی‌اساس از رسانه‌های معاند گرفته می‌شود؛
 ۵. شناسایی اقوام و طیف‌های مختلف ساکن در تاجیکستان و ایران و تناسب تولید محتوا با رویکرد اقوام.

فهرست منابع

۱. آکینر، شیرین (۱۳۶۷). «اقوام مسلمان اتحاد جماهیر شوروی، مترجم: محمدحسین آریا»، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۲. ابوالحسن شیرازی، حبیب‌اله (۱۳۹۷). «روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان؛ بسترهای هم‌گرایی و زمینه‌های واگرایی»، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال ۹۷۱، دوره ۱۱، ۹۰-۴۰.
۳. ابوالحسن شیرازی، حبیب‌اله (۱۳۸۴). «توسعه مناسبات ایران و آسیای میانه؛ ارائه راهبردها»، مجله جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان.
۴. اکرامی‌نیا، محمد؛ و فهیم دانش، شهاب (۱۳۹۷). «نقش دیپلماسی رسانه‌ای برون مرزی در تحکیم جایگاه منطقه‌ای ایران»، پژوهشنامه رسانه بین‌الملل، سال سوم، شماره ۳.

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراندد تئوری)

۵. اوبیمن، ویلیام (۲۰۲۳). «مبارزه برای هویت در تاجیکستان پس از شوروی»، نشریه بررسی امور بین الملل خاورمیانه، جلد ۳، شماره ۴.
۶. باقری، اسماعیل (۱۳۹۸). «راهکارهای رسانه‌ای برون‌مرزی برای بهره‌برداری از اشتراکات ایران و تاجیکستان برای توسعه مناسبات»، پژوهش‌های کاربردی معاونت برون‌مرزی.
۷. بدوخی، منوچهر (۱۳۹۰). «تأثیر تعاملات اقتصادی در توسعه روابط ایران و تاجیکستان»، فصلنامه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، شماره ۱۲، زمستان.
۸. حق‌پناه، جعفر؛ شیرازی موگویی، سیمین؛ و علیزاده، شیوا (۱۳۹۴). قدرت نرم ایران در آسیای مرکزی و قفقاز، تهران: ابرار معاصر.
۹. حکیم، حمید (۱۴۰۰). «تأثیر ژئوپلیتیک بر رفتار دولت در تاجیکستان»، فصلنامه دولت‌پژوهی مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال هفتم، شماره ۲۶، تابستان ۱۴۰۰، ۱-۲۵.
۱۰. خیرگزاری آناتولی (۲۰۲۳). فصل جدید در روابط ایران و تاجیکستان، ۱۱ دسامبر، قابل دسترس در: <https://www.aa.com.tr/fa>
۱۱. خیرگزاری ایسنا (۱۴۰۲). هدف‌گذاری تجارت ۵۰۰ میلیون دلاری ایران در تاجیکستان، ۷ آذر، قابل دسترس در:
<https://www.isna.ir/news/1402090705153/>
۱۲. خیرگزاری تسنیم (۱۳۹۸). پیرس‌نوی وارد حوزه استحفاظی رسانه‌های غول‌پیکر دنیا شده است، قابل دسترس در:
<https://www.tasnimnews.com/fa/news/۲۰۴۱۳۶۵/۰۵/۰۴/۱۳۹۸/>
۱۳. خیرگزاری جمهوری اسلامی (۱۴۰۲). مروری بر تبادلات اقتصادی و تجاری ایران و تاجیکستان، ۷ دی، قابل دسترس در:
<https://www.irna.ir/news/85336252/>
۱۴. خرازی، آذر، زهرا؛ و احسانی، نرگس (۱۳۸۸). جریان‌شناسی جهانی رسانه‌های بزرگ، انتشارات معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۵. رادیو نوروز (۱۴۰۰). «سینمای تاجیکستان ۹۰ ساله شد»، قابل دسترس در:

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراند تئوری)

<https://radionowruz.com/tajik-cinema-turns-90-years-old/>

۱۶. سلطانی‌فر، محمد؛ و خانزاده، لیلا (۱۳۹۵). «دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات فرهنگ و ارتباطات*، سال ۱۴، شماره ۲۲، تابستان ۹۲.

۱۷. سیف‌زاده، سید حسین (۱۳۷۷). «آسیای مرکزی: هم‌گرایی منطقه‌ای، توسعه ملی و نقش ایران در آن»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران*، شماره ۴۰.

۱۸. عطری سنگری، فاطمه (۱۳۹۶). *مؤسسه مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران*، قابل دسترس در:

<https://tisri.org/?id=9wx8rdxv>

۱۹. فراستخواه، مقصود (۱۳۹۸). *روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر نظریه پایه (گراند تئوری)*، تهران: نشر آگاه.

۲۰. فشارکی، حسنعلی (۱۳۷۷). «ایران و تاجیکستان؛ چالش‌ها و منافع ملی ایران»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، سال ۷ دوره ۳، شماره ۲۲.

۲۱. گودرزی، الهام؛ و صباغ، الهام (۱۳۹۶). «نسبت‌سنجی شهر و دیپلماسی در عصر جهانی شدن»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، دوره ۷، شماره ۲۳، ۵۱-۷.

۲۲. لیندوف، تامس؛ و برایان، تیلور (۱۳۸۸). *روش‌های تحقیق کیفی در علوم ارتباطات*، (مترجم: عبدالله گیویان)، انتشارات همشهری.

۲۳. میرفخرایی، سیدحسن؛ و فیروزمندی بندپی، مجید (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی دیپلماسی رسانه‌ای ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان.

۲۴. نادری‌فر، مهین؛ گلی، حمیده؛ و قلیجایی، فرشته (۱۳۹۶). «گلوله‌برفی؛ روشی هدفمند در نمونه‌گیری تحقیقات کیفی»، *نشریه گام‌های توسعه در آموزش پزشکی*، دوره ۱۴، شماره ۴۱.

۲۵. نصراللهی، فرشته؛ ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله؛ و بخشایش اردستانی، احمد (۱۳۹۸). «هویت و ساختار سیاسی در آسیای مرکزی با تأکید بر

تبیین ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای ایران در افزایش همگرایی با تاجیکستان (بارویکرد گراندد تئوری)
 تاجیکستان»، پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نهم، شماره دوم، ۱۰ و ۱۱.
 ۲۶. نوابخش، مهرداد (۱۳۸۷). دیپلماسی رسانه‌ای به مثابه ابزار سیاست خارجی، تهران: مرکز گروه پژوهش‌های فکری و اجتماعی.
 ۲۷. ورجاوند، پرویز (۱۳۷۳). « میراث تمدن ایرانی در سرزمین‌های آسیایی اتحاد شوروی»، نشریه هنر و مردم، شماره ۱۳۵.

28. Azadeh Joharifard (2008), *Iran, Afghanistan, and Tajikistan Alliance: Assessing the Potential of a Persian-Speaking Association*, Simon Fraser University Library Burnaby, BC, Canada.

29. BTI 2018 Country Report, Tajikistan, (2018).

30. eurasianet (2011), Tajikistan: *Qatar Helping Dushanbe Build Massive Mosque*, Available at:

<https://eurasianet.org/tajikistan-qatar-helping-dushanbe-build-massive-mosque>.

31. Luzianin, Sergey (2009), "Pakistani, Afghan, and Iranian Factors of Influence on the Central Asian Region", Carnegie, available at: https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/0032 Majidyar,

32. Lopour, Jacqueline, (2015), "Geopolitics at the World Pivot's: Exploring Central Asia's Security Challenges", *Centre for International Governance Innovation*, CIGI Papers, No. 80.

33. Shakir, Mohammad (2017), "Iran-Tajikistan Relations Internal and External Challenges", *JOURNAL FOR IRANIAN STUDIES Specialized Studies A Peer-Reviewed Quarterly Periodical Journal*.

34. Koole, S. L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. *The psychology of emotion regulation: An integrative review*, 23(1), 4-41.